

P O S L E D E H Z G O D O V I N E

Saša Vuga

TIGR*

Ampak – če je Rim pri Jezusu Kristusu našel judeža za bornih 30 srebrnikov, ga pri Janku Premrlu ni našel niti za 50.000 zlatih lir.

Spoštovani, dragi prijatelji, ki natanko veste, kaj vas je pripeljalo, pravzaprav prignalo danes na to primorsko znamenje – na Nanos: Ki so ga mladi, idealni slovenski ljudje leta 1927 najprej posvetili z mislijo. In potlej pogumni primorski fantje 1942. tudi s krvjo.

Preveč resen je ta dan, da bi bila beseda zavita. *Slovenec*, je nekdo v tujini pred kratkim zapisal, *grozi nevarna situacija brez primere*. Kdaj bo vendar v Primorcih enkrat za zmeraj konec trajnega občutka trajne ogroženosti? Sprijaznimo se z ugotovitvijo: Najbrž nikdär.

Strašno bi bilo za naš narod, če ne bi svoj čas imeli ljudi, ki spomin nanje greje duhá v dneh, ko je v duši mráz – zakaj danes je včasih v duši mráz.

Saj je komaj verjetno, v tej dobi vsakršnih otožnosti in naše presitosti, da je takrat bilo, kot je zares bilo. Okupacija Primorske v 1918. letu je bila katastrofa pred katastrofo 2. svetovne vojne. Primorska je bila v vojaških načrtih vojna pokrajina, 1) ker so od tod ves čas načrtovali napad na državo južnih Slovanov. 2) pa zato, ker so naši očetje v popolnem brezupu, do konca ponižani, kaj hitro prešli iz odpora v oborožen upor.

Tigr so kajpak takoj označili za terorizem – kaj je terorizem? Ali je terorizem, ko Rim sprejme krvav zakon, pa se mu mi, na smrt obsojeni, upremo, tudi z orožjem: Je to terorizem? Po tej pameti je vsaka samoohranitvena organizacija, ki se iz obupa bojuje proti resničnemu terorizmu, terorizem. Po tej pameti je ves evropski odpor 1938–1945 terorizem, na Poljskem, na Češkem, na Francoskem – povsod. Preveč pritlikavo udobna logika okupatorja, da bi jo še kdo jemal zares. Ne teroristi – tigrovci so bili samo pogumni, do konca domoljubni. Bili so cvet in pest naših strpinčenih ljudi. Podobnim so v starih časih peli pesmi, na primer kralju Matjažu, koroškemu puntarskemu voditelju Matjažu.

* Jeseni 1927 so se na Nanosu zbrali svobodoljubni primorski fantje Albert Rejec in Zorko Jelinič z Goriškega, Jože Dekleva, Dorče Sardoč in Andrej Šavli s Tržaškega in Jože Vadnjal s Postojnskega ter prižgali baklo prvega antifasizma v Evropi. Tako piše na plošči, ki so jo praznično, ob navzočnosti predsednika države, odkrili 4. septembra 1994 na Nanosu organizaciji TIGR. Pisatelj Sašo Vugo smo prosili za rokopis slavnostne besede. Ur.

Doktor Milko Kos mi je pokazal primerjalni zemljevid iz neke diplomske naloge: V dneh starorimske okupacije so bile vojaške postojanke natančno tam, kjer so bile v dneh fašistične okupacije.

Šovinstična historiografija je že veliko pred fašizmom pisala strupene bajke. Prav nič ne bom začuden, če bom že jutri spet prebral, kot sem doslej že nekajkrat, da Slovenci zajtrkujemo dojenčke. In da dekletom delamo svatovske vence iz sovražnikovih ušes. Dvakrat boš ponovil – tretjič ti bo kakšen *pantalone* že verjel. Vsak analfabetski Grk se ima za naslednika Aristotela, pravijo. In vsak nepismeni cestar se je pri nas imel za Michelangelovega birmanca. Prihajali so s floreti svetega Frančiška. Nas trli z naukom, ki zanikuje ne samo svobodo, temveč življenje. Odhajali – saj smo jih videli, kako so 1943. odhajali.

Kamor se ozremo po Primorskem – tragedije, ostudnosti, zločin. Vzemite strašne pogrome proti kmetom in pastirjem na Kobariškem. Vzemite Koprivišče nad Kanalom, kjer so 1930. po strahovitih mučenjih obsodili 13 ljudi na 3 stoletja ječe, 13 popolnoma nedolžnih – nemški kancler je lahko pokleknil v Auschwitzu. Nemški predsednik se je lahko opravičil Varšavi in vsej Poljski. Kdo bo kdaj pokleknil, se opravičil na Rabu, v Gonarsu, v Gramozni jami?

Pomnim uro, ko sem kot dijak moral stati 1942. na goriškem Travniku. In sredi znorelih krikov poslušati nekoga, ki je s prefekturnega balkona kričal z barbarško čeljustjo pod smešno čelado na kurje pero: *Bisogna sterminare tutti i maschi di questa maledetta razza* – treba je pokončati vse moške tega prekletega plemena! Pomislil sem na očeta, spet enkrat do krvi pretepenega v tržaški ječi. In v hipu me je kot z iskro prebodlo – zakaj spoznal sem, da hočem ravno temu, temu *prekletemu plemenu* ostati do konca zvest.

Nesreča je bila trikrat hujša, ker nas je okupirala imperialistično požrešna, vendar zakompleksana, zato prostaško groba, hkrati pa gospodarsko revna, do konca neurejena država. Pomnite obup, ko so ljudje zvedeli, pod kom bodo morali živeti? Odtrgali so nam 300.000 ljudi – pošastna številka, zakaj odtrgali so četrtino takratnega slovenskega naroda! Pa jim še ni bilo dovolj – ne takrat ne 1941. leta.

Preden je fašizem spustil svoje tolpe nad nas, je kraljeva oblast prepovedala vsakršno kazanje narodnih čustev. Vsakršno obnovo prosvetnega in političnega življenja. Izobražence je internirala. Jih izganjala čez demarkacijsko črto. Jih postavljala pred vojaška sodišča. Kako temu rečemo – genocid? Ali kulturni genocid? Ali z današnjo nesrečno besedo: Etnično čiščenje? Zato se je naš človek uprl veliko prej, kot je Evropa doumela, kaj se pravzaprav dogaja z njo. Ta narod, stokrat na smrt obsojen, majhen, pa velik, saj se je obdržal v zgodovini, je dal Evropi, ki se je zibala v mazurki romanc, prvi pravi protifašizem! Biti Primorec je takrat pomenilo – biti protifašist.

Pa da bi ti možje, ti drzni Davidi proti morilskemu Goljatu, dobili pomoč v takratni Dravski banovini takratne Jugoslavije, kjer je vladala cinična gluhoa razprodanih političnih strank in oblasti: Ko je neki Rupnik izdajal sovražniku mejo pri Logatcu, so tod krvaveli ob veri, da so rupniki tam prek trdni kot skala od Soče – in da ti rupniki mislijo na nas. Danes, ko prihajajo fašistični emisarji kar v Ljubljano razpravljat o nekakšnih dolgovih, jim lahko povemo, pa ne samo njim, rekel sem: *Pa ne samo njim*, da smo Primorci vse svoje dolgove že kdaj plačali. Plačali ne samo v denarju – plačali po shakespearsko, s kosi živlega človeškega mesa.

Za nas se ni leta 1941 začelo leto 1941! Za nas se je to leto začelo veliko prej – recimo leta 1918. Ali bolj natančno: Leta 1915, ko je njihova soldateska pridrla na nebranjeno Kobariško in začela desetkati – mesariti kar tako, med kmeti na njivah. Do konca druge vojne so nam prizadeli neizmerno gorje: 42.800 mrtvih, 7.000

invalidov, 95.460 aretiranih, interniranih, deportiranih, konfiniranih – ta seznam smo položili pariški mirovni konferenci na mizo.

Tako imenovana *asimilacija* ali prilagoditev je tu operetna beseda. Naš človek ni imel pred očmi resnično več nobenega obzorja – samo noč in meglò. Samo nekakšno prepovedano večnost, kot bi rekel pesnik. Zato je sprejel leto 1941 s treznim, preizkušenim razpoloženjem. Odtod plebiscitarni odziv za upor. Boj se tistega, ki nima izgubiti drugega kot okove na svojih rokàh! Na glavo Janka Premrla so razpisàli nepojmljivo vsoto, 50.000 lir. Ampak – če je Rim pri Jezusu Kristusu našel judeža za bornih 30 srebrnikov, ga pri Janku Premrlu ni našel niti za 50.000 zlatih lir.

Ali se v otroški, včasih otročji hysteriji svobode, samostojnosti in tako naprej zavedamo, kolikokrat smo samo v tem stoletju bili obsojeni na smrt? Danes ima sovražnik druga, drugačna orožja – cilj pa mu je že sto let docela isti! Pa ker je kdo izmed njih gotovo tudi tukaj, poslan, da bi napenjal uhlje, mu povem, kako je govoril Tolminec Albert Rejec: Gad iz teh primorskih skal je majčken – ali če piči, piči zares.

Kaj je gnalo sprva stotine, potlej tisoče, nazadnje deset in deset tisoče primorskih prostovoljcev v smrt, v ječe, na malarične otoke, v oborožen, krvav upor? To so vendàr bili mirni, pošteni, normalni, verni, delavni ljudje! Kdo je spustil hudiča nadnje? Kdo z verigami zaprl vsako pot? Jim v načrtih, ki še zdaj veljajo, napisal vlogo sužnja, bebca? Vlogo kvečjemu topovskega mesa?

Prvi, ki je med upornimi Slovenci padel pred prvim partizanom v drugi vojni, je bil tigrovec iz Senožeč, junaški Danilo Zelen. Tegà ne kaže pozabiti. Kot nisem pozabil besed, ki sta mi jih zaupala general Jaka Avšič in komisar Ahac, doktor Dušan Pirjevec: Preboj čez staro mejo ne bi šel tako gladko, če se tam onkraj ne bi mogli nasloniti na zvestobo in pogum tigrovskih trojk! In kako se svoje bojne poti pri nas spominja doktor Aleš Bebler v knjigi *Čez drn in strn*?

Kadarkoli boste slišali za imena Albert Rejec, Zorko Jelinčič, Danilo Zelen, se spomnite, da smo imeli ljudi – ali jih danes še imamo? *Civis Slovenicus sum*, je pred sodniki ponosno izpovedal Zorko Jelinčič – Slovenec sem! O teh ljudeh so takrat pisàli, da so zločinci. Da požigajo nič manj kot šole – pač: Prav te šole so počenjale zločin, ubijale otrokom jezik! Od 1918. do 1941. je bila pri nas tako imenovana *permanentna vojna v miru*. Prišli so nas iztredit – in so trebili. Tigrovci so iz bridkih izkušenj vedeli, kako je okupator slep, gluhi, doklèr si ne nakupi domačih izdajalcev. Ne sramujmo se: Imeli so jih veliko večji narodi. Veliko več kot mi. Zato so akcije tigrovcev skrajja bile usmerjene, kamor so pač bile. Izmečki so naraven produkt – je pa z njimi treba ravnati kot z izmečki.

Bral sem drobno, umazano knjižico, kjer neki Štolfa iz Komna vzdiguje v oblak rimsko volkuljo in njen skòt. Kakšna revščina, kakšen šepast značaj! No, končal je, kot se za podobne reveže na duhu pravzaprav spodobi: Da je lahko v kaprolskih capah, *caporal maggiore*, poginil v ruski zimi 1942. Bedna smrt po bedni karieri.

Izdajalci pridejo celo v zgodovino – vendàr v zgodovino pridejo samo kot izdajalci!

Septembra torej v letu 1927 so se iz vse Primorske zbrali na Pleši na Nanosu voditelji Tigra – čeprav bi posamezne začetke boja proti okupatorju lahko postavili že v prve mesece vojaške zasedbe: Na primer na Ostrožnem brdu v Brkinih, ko so 1919. z orožjem pregnali vojaško posadko. Že leta 1924 so nekateri snovali tajno organizacijo za *neronske čase*, v katerih smo že, kot beremo v pismu duhovnika Virgilija Ščeka.

Ko je usahnila zadnja luč, ko ni bilo od nikoder od nikogar pomoči, kaj šele možnosti kakršnekoli rešitve, se je korenito domoljubna mladina povezala v organizacijo TIGR – Trst, Istra, Gorica, Reka. Se odločila za nasilje proti nasilju, za zob za zob, za glavo za glavo. *Zadnja vez se je pretrgala, piše časopis Svoboda. Iz teptanega srca raste sovražstvo proti njim – vsem, brez razlike! Saj tudi oni v svojem sovraštvu ne prizanašajo nikomur.* Tigr se je v trenutku razrasel kot odrešilna metastaza ne samo skoz Primorsko: Daleč v sosednjo državo je prodiral s svojimi znamenitimi trojkami. Bil je povsod, celo v karabinjerskih kasarnah. Celo na kvesturi. Celo v sami tajni policiji, kot vemo iz knjige *Bil sem oficir OVRE*. V Tigru je Beograd zastoj dobil vdano, imenitno obveščevalno mrežo – kako jo je uporabil? Škandalozno zanič. Tigr se je temeljito pripravljal, da bi v primeru vojne skočil sovražniku v hrbet: Prav to smo doživeli 1941. leta. Mar je mobilizacija našega človeka po zavojščeni Evropi pa v Afriki, v Angliji, v Rusiji, na Balkanu, mar so na primer prekmorske brigade vstale na klice uradnih piščalk? To je bil Tigr – zakaj že dolgo je vsa Primorska bila v srcu Tigr.

Vse to je poglalo od tod – kjer danes s spoštovanjem, s hvaležnostjo stojimo. Tigr je dokazal, kar je pozneje vzkliknil Kajuh: Da nismo številke! Tigrovci so dali vse. Terjali niso nič. Tudi dobili niso nič – pač, neverjetno trdovraten molk: Po vojni sta neskončna omejenost in večvrednost pritlikavih kanili Tigr potisniti v temo. Bedne vplivne kreature so naredile vse, da bi Tigr postal nič. In vendar, samo za primer – na zgaranih hrbtih naših fantov in mož, tigrovcev, je moral bežati iz Rima arhiv tamkajšnje komunistične stranke prav prek teh hribov na vrat na nos proti Moskvi gor. Ah, ne, gospodje: Tigrovci so bili veliko in v marsičem pred vami! Z veseljem ste drobili njihov kruh, ko ste bili lačni. Tako je tudi prav. Ni pa bilo prav, ni pa bilo pošteno, da ste potlej zatajili tistega, ki je posejal in negoval to žito. Tigr je bil takrat naše edino srce – poskušali ste zatajiti to srce.

Kajpak sta država in fašizem krvavo udarila nazaj: Bilo je posebno sodišče. Bile so aretacije, ki niso nikjer zabeležene. Bili so procesi s 14 smrtnimi obsodbami. Bilo je za nekaj stoletij zopora, in tuberkuloza je bila. Bili so umori, za kakršne danes komaj kdo ve – kdo na primer ve, da so kristalno obetavnega visokošolca iz Kobarida, Andreja Manfredo, v ječi zaklali kot žival? Pa je bil tudi stih, v rdeče večerno nebo zarezan kot kletev, kot zakletev: *In maščevana boš, Bazovica!* Tigr je prižgal plamenico. In njen ogenj ni nikoli, kot ogenj na Grškem ne, kljub sovražnim in potlej bedastim vetrovom, nikoli ugasnil.

Pravijo, da Slovenci nimamo svetnikov. Čudno, pa tolikanj pobožen, Bogu dopadljiv narod, ki je kljub revščini postavil na vsak hribček belo cerkevco. Ob sleherni stezò kapelico – ozrite se: Takoj jih boste našli, naše mučenike. Med svojimi ljudmi jih boste našli, ki so delali čudeže! Glejte ga tam, Janka Premrla: Celó med zadnjo vojno so mu krogle prizadele rane – v bron! Ga poskušale na novo ubiti. Nam ga vzeti. Brez Tigra ne bi bilo leta 1945, ko se je slovenski človek prvič vrnil zmagovalec na svojo zemljo – svoj gospod. In brez Tigra in brez leta 1945 ne bi nikdar bilo čudežnega leta 1991.

Med vsemi grehi, storjenimi od davnine nad slovenskim ljudstvom, je molk eden najhujših. Kjer je vse preorano, posoljeno, tam še trava ne raste, uči Kartagina. Slovenski narod bi v načrtih vseh, ki so grabili po njem, moral biti pohlevna, zameketana čreda z nekaj ovni in z veliko kostruni! Zgodovina primorskega odpora je zgodovina malih, revnih ljudi: Študentov, kmetov, mater, podeželskih duhovnikov, hribovcev, delavcev. Na drugi strani pa: Kralj, duce, ministri, državniki, podtajniki, prefekti, hierarhi, napihnjeni vojaški stroj, razvejena policija, torej vse – in rezultat? Izkušnje iz partizanskih let pri nas nikoli ne bodo zamrle. Kaj šele, da

bi bile razvrednotene. General Jaka Avšič – spet eden ponižanih slovenskih generalov samo zato, ker je terjal uresničitev medvojnne obljube, ta pa je: Slovenski jezik v slovenski vojski. Ta general nam je rekel na večer pred jutrom, ko smo pisatelji France Bevk, Alojz Gradnik, Danilo Lokar odkrivali Savinškov kip Simona Gregorčiča v Kobaridu: Ni bilo boljšega partizana, kot je bil tisti, ki je videl vsaj enkrat jokati svojo mater.

Natanko pred 70 leti so podpisali pogodbo o pristrčnem sodelovanju: Šlo je za nagrado, ker je Beograd spet odstopil to, kar ni bilo njegovo – Reko. Korporal Mussolini je hkrati ves čas pripravljaval vojno: Končal jo je, kot vemo, obešen za pete, potlej pa ga je milansko ženstvo dodobra premočilo s curki človeške vodé. Za Primorci ni stal nihče. Zapomnimo si – nihče! Beograd je preganjal primorske protifašiste. Za primer: Ko so leta 1930 pri Bazovici pomorili naše trpine, je moral, torej moral ves jugoslovanski tisk molčati! Ponuja se zabavna primerjava z današnjimi dnevi: Medtem ko neka pogodba ni 1937. niti omenjala Slovencev, je priznavala vse pravice nekakšni manjšini v Dalmaciji. Torej tu 600.000 Slovencev in Hrvatov, ki so jim vzeli vse. Tam 4900 sosedov, ki so jim dali vse – *ko da so že 1937. pisali leto 1994!*

Pri sosedih se nobena politična stranka ni zavzemala za naše pravice – razen, včasih, komunistična. In to naj gre takratnim komunistom v čast. Med sosednjimi državniki so bili tolikanj redki drugačnega mnenja, da jih poznamo pod pojmom *bele muhe*. Približno taka bela muha je bil neki veleposlanik v Beogradu, ki je preroško pisal gospodarjem: *Se continueremo a questo modo, ci troveremo di fronte a qualche amara delusione*, če bomo tako nadaljevali, se bomo znašli pred kakšnim grenkim presenečenjem.

Razgnani primorski politiki so ob tolikšnem terórju napovedovali: Vsak slovenski dom bo postal šola in vsi starši učitelji – tako pa je tudi bilo.

Fašizem je svoj grobarski pohod krstil za *fascismo di frontiera*, za obmejni fašizem. Neki Pitacco je že med 1. vojno svetoval sosednji vladi, naj Slovencem ne dovoli niti enega otroškega vrta: Saj bodo sicer hoteli univerzo! Pa spreminjanje imen – ki še velja? Predpisali so knjige, kako naj se na primer Mrak spremeni v Marchi, v Marchesetti ali v Marchese. Ta naš Nanos so prekrstili v Monte Re. Krn v Montenero, saj ne ločijo med krn in črn. Tribuša, so etimološko razglabljali, izvira iz *tre busi*, iz treh lukenj. In tako v tisočih neumnostih naprej. Prekrščevali so vse – potoke, nagrobnike, starodavna imena krajev, da bi Primorska na mäh izgubila svojo fiziognomijo. Imamo edinstven primer v zgodovini, je takrat nekdo zapisal, da so celotnemu ljudstvu proti njegovi volji spremenili priimek.

Ko so nas oropali vsega, smo za fašistične pisarje bili *nuclei allogeni*, tuja krdela brez zgodovine, brez narodne zavesti, brez kulture, brez vodilnega sloja. Ker smo torej manjvredni, nas mora posrkati višja – kajpak njihova civilizacija. To so lepo imenovali zdaj *etnična bonifikacija*, zdaj *penetrazione pacifica*, mirno prodiranje. Ta bonifikacija in ta penetracija pa sta pomenili celó zaviranje demografske rasti, preprečevanje izobraževanja, preprečevanje naseljevanja v mesta, preprečevanje kupovanja imovine, miniranje posesti, preseljevanje določenih kategorij, zlasti učiteljev, železničarjev, gozdarskih uradnikov, Bogu za hrbet sosednje dežele, celo v kolonije. In tako dalje in tako naprej.

Če temu sosedu prepustiš mezinec, ti bo odtrgal roko iz ramen! Danes se nekateri v svojih glavah, zaradi vsakršne nesposobnosti, pripravljajo plačati nekatere terjatve, nekatere dolgove – celo, jim pravijo, nekatere krivice. Poglejmo spet v seznam: Od 1918. so Slovenci, pa tudi Hrvati, izgubili 488 šol, 400 kulturnih društev, 400 knjižnic in sedežev prosvetnih organizacij, okrog 40 časopisnih glav,

nad 200 zadrug in finančnih ustanov. Prebivalstvo je obubožalo. Srednji sloj in izobraženstvo, zlasti v Trstu in Gorici, sta bila raztepena. 7000 posestev je šlo na boben, sramotno zastoj – vemó, v katere roke! 100.000 ljudi je moralo v politično, v ekonomsko, v legalno ali v ilegalno emigracijo. Naj bi začasno ostala samo pravica do tiskanja kakšne knjige. Vendar – vzemite povest Franceta Bevka *Mrtvi se vračajo*: Ne, takega naslova ni na platnicah te slovenske knjige. Tam stoji *Francesco Bevk, I morti ritornano!* Danes pa naj bi mi plačevali nekakšne krivice – komu?

Nazadnje so vdrlí v verske obrede: *V nobeni hiši, v nobeni cerkvi, v nobenem župnišču ne bomo več trpeli besede, ki ni rimska!* Izrinjali materinščino – od takrat poznamo *neme procesije*. Od takrat poznamo plemenito gesto zagrebškega nadškofa Bauerja, ki je pozval na hkratno molitev za na smrt obsojene brate. Od takrat poznamo primer Lojzeta Bratuža, ki je umrl grozljive smrti edinole zato, ker je 1937. vodil božično petje pri polnočnici v Podgori.

Tu moramo posebej poudariti vlogo primorskega duhovnika, zavednega, požrtvovalnega, zvestega. Zakaj za pregnanimi škofi Karlinom, Sedejem, Fogarjem so prišli škofje, ki so bili eksemplni strupenosti. Naši duhovniki, ta edini še neraztrgani sloj izobražencev, so zares bili pastirji, ki ustavljajo volka: Kolikor je fašistični tajnik plevela zasejal, toliko ga je primorski duhovnik poruval. Zakaj na Primorskem ni bilo tako imenovane državljanske vojne? Ker tod ni bilo pokvarjenim farovžev. In ker je uporni plebanus Joannes živel, trpel in umiral s svojim ljudstvom – enako ponižan, enako ubog. Mar ste opazili kod pri nas bronasti kip kaplana Martina Čedermaca? Jaz tudi ne – pa bi bilo prav, da bi ga.

Ali se Primorci sploh še zavedamo, da so se v nekaterih sosednjih krogih menili, kako nas bodo iztrebili – s plinom?

Pri Mostu na Soči je mogočen spomenik XV. korpusu feldmaršala Borojeviča. V njem so se bojevali tudi naši očetje. Na ta spomenik so prišleci, ki so napredovali z belimi zastavami, pribili kamnit napis *E venne il dí nostro* – pa je prišel naš dan. Tablo so domačini leta 1943 seveda vrgli v Idrijco. In čeprav je odtlej preteklo že veliko vode, spet nekdo misli, da je prišel njihov dan.

Človek bi vprašal: Gospodje, ali res verjamete, da hrepenimo ravno po vas? Smo majhni – nismo pa kreteni! Ne tvegajte neumnosti. Te se kaj hitro sprevržejo v katastrofo. Ali nam še ponujate dva tisoč let nekakšne kulture? Danes, ko zmore skoraj vsaka naša hribovska kmetija izobraženca? Smo majhni – nismo pa *sciavi de montagna!* So nekateri, ki verjamejo, da v miru zmeraj izgubijo, kar so pridobili v vojni. In so tile drugi, ki verjamejo, da v miru zmeraj pridobijo, kar so izgubili v vojni. Tokrat z vlado, ki je prvič spet v Evropi pripeljala na oblast fašiste – natanko tiste, ki so na primer še pred nekaj leti manifestativno prihajali v Gorico, z gramofonom, ob zastavah, s krampom razkopavat mejni zid.

Vse gorje proti nam je bilo načrtovano že daljnega 1848. leta, pravijo dokumenti. V morijah prve in druge vojne so bili ti sosedje poglavitni, čeprav neznansko slabi kuharji. Klasična dvoličnost, ki smo jo Primorci vivisekcijsko preskusili, se spet zaganja v nas – ker se ne more v druge. Golide gnoja v časopisih, programiranje kaosa, subverzije. Pripravljajo nekakšno odštevanje do *končnega obračuna*. Krdelca Gabrielov D'Annunziov se celo vidijo, kako ponavljajo njegov klovnovski pohod. Sam sem jih aprila slišal na goriškem gradu, ko so se junačili sèm prek za nepričakovan udarec na Gorico, Koper, Portorož.

Fašisti onkraj obvladujejo politični, družbeni in medijski prostor. Uporabljajo vsakršne kanale za pritisk: Svojo mrežo iredentističnih organizacij. Svoje *zgodovinarje za 15 tolarjev*. Svojo zunanjo politiko. Svojo obveščevalno službo. Visokostno, tiho nas v očeh sveta spreminjajo iz moralnih upnikov v moralne dolžnike. Ker smo

se drznili streljati nanje, okupatorje, na naših, ne na njihovih tleh, nas črnijo za ubijalce – nas, žrtve njihovih ječarjev in mesarjev. Nas, dva milijona proti 57 milijonom! Ah, gospodje, ta igra je vendar stara. Lahko pletete kot pajki. Lahko obračate. Vendar – na svoji zemlji bomo obrnili mi! Mussolini je od Julija Cezarja naprej imel najmočnejšo vojsko, svojih raztrobentanih *osem milijonov bajonetov*. In enotno državno ideologijo – pa je, s pomočjo Hitlerja, prišel samo do Sentruperta na Dolenjskem. In še tam so ga fantje Milana Majcna ob vsakem žegnanju pognali v beg. Ali kam globlje, na primer v Jelenov žleb.

Naj le plačujejo pokojnine – če bi jih plačevali 300 let, ne bi poplačali škode, ki so nam jo prizadeli! Psihološka vojna proti nam je skrbno vodená. Metode so drugačne, zahrbtné kot rak – cilj, ta je isti. Ker niso zalegle ne trobente ne pokopališča, sužnjijo z denarjem. Čudno: Sami ga nimajo, pa ga potratno zlivajo čez mejo! Bojte se Grkov, ki nosijo darove, svari zgodovina. Če ga ne moreš upogniti, ga razkroji. Sam se bo zrušil, sam pljunil nase. Kdorkoli vdre s še tako laskavimi besedami v tvojo deželo, skriva za hrbtóm razbojniško vrečo. Koprška državljanstva niso padla z neba kot v srednjem veku čarovniški dež iz rdečih žab. Danes, ko neki konzulat koti državljané kot zajklja mlade. Danes, ko se nekaj kandidatov za renegate pusti loviti na skledo leče, bi bilo dobro priklicati v zavest prav nič naivni stari stih: Kdor ponižuje se sam, podlaga je tujčevi peti.

Ko da jim z nenehim zmerjanjem Slovencev raste veja, na kateri čepijo kot krokarji. Če bi nehali krakati, bi se jim ta veja, težka milijarde lir, pri priči posušila. Tam, prav blizu nas, kraj Pordenona, je tovarna, ki predeluje na grmade marsičesa proti nam. Ta teden na primer širijo glas o tem, zakaj ne moremo v tako imenovano Evropo. Oh, ne zato, ker bi temú nasprotovala sosednja država, ne: V Evropo da nas nočejo zato, ker smo dežela zmede in moralne razmazanosti. Ker je naša diplomacija samovšečna in neumna. Policija podkupljiva, saj varuje tiste, ki bi jih morala preganjati. Sodstvo marionetno. Obveščevalna služba v oblakih. Birokratski vrh opletan s hobotnico nešteti afer, skratka: Ker da smo država brez države. Očitno bomo morali na ploho pomij odgovoriti z resigniranim stavkom: Za Slovence je prav vsaka oblast od Boga – samo da je slovenska.

Kot prednostni cilj poudarjajo vrnitev po vojni odstópljenih ozemelj. Čigavih ozemelj? Kdaj so bila njihova? O meji govorijo, da je nezaslišana. Isto bi nazadnje lahko rekli mi. In tudi bomo rekli: *Za Primorce je ta meja nezaslišana!* Fašisti v vladi poudarjajo: Za nas se druga vojna ni končala – volkulji se torej cedijo sline. Neki capasti imperializem si poskuša, ko so ga zbrcali iz prav vseh zamorskih kolonij, osvojiti kolonijo tu, iz nas. Vendar Slovenci niso rdeča kapica za v pravljico – marsikateri volk je celo v pravljici zgrmel v vodnjak. In ne vedo najbolj pomembnega: Slovenski človek je šel v letih 1941–1945 skoz strašno univerzo. In se vrnil z diplomó, kakršne v vsej svoji zgodovini ni imel. Ta človek je drugačen – zlasti kadar se pojavi kod pred vrati kakšen Hanibal na cirkusantskem slonu. Zgodovina se nemara ne ponavlja. Lahko pa se do tragike ponavljajo posledice njihovih zgodovinskih pajacad.

Pravijo, če sem prav poučen, da politike in narodove usode ni prepuščati generalom. No, o nekaterih slovenskih generalih doslej samo dobro – od Rudolfa Maistra prek 1941–1945 do današnjih dni. Pa o politikih? Zato veljaj za danes, jutri: Če se bo z vsem, kar spet prihaja nad nas, kdo molče strinjal. Če bo kdorkoli kjerkoli kdajkoli karkoli podpisal na škodo primorskih ljudi, bo prišel v zgodovino kot imbecil. Približno kot ljubljanska vlada 1918–1920. Huje – kot izdajalec. Zakaj usoda je hotela, da mi najprej, najbolj temeljito plačujemo za ves slovenski narod vsakršno sosedovo pogoltnost.

Naj bodo tigrovska srečanja kraj, kjer se je mogoče spominjati – pa sproti ravnati s sosedi prihodnost. Kako, s kakšnimi sosedi? Tako, po pregovoru: S poštenjakom poštenjak in pol, z gusarjem gusar in pol! Usoda nas je naredila za nekakšne topografske siamske dvojčke: Če bo kdaj bolelo enega, bo hitro zbolelo drugega – torej oba. Zato naj pride do ravnotežja narodov, ki tod živijo. Račun je kajpada preprost: Pravice ni, dokler bodo krivice! Kdo torej brani, da bi se razumeli? Prav v septembru 1943 smo Primorci dokazali, da kljub vsemu, rekel sem: *Kljub vsemu*, in vi pač dobro veste, kaj sem rekel – da torej kljub vsemu ne sovražimo sosedov. Primorsko ljudstvo je 1943. pokazalo svojo dobrotnost, ki je marsikdo ni zaslužil: Ne samo, da jih je po vsej kalvariji spustilo žive domov. Celo poljska strašila na njivah so slačli, da bi s kakšnim klobukom, s kakšnimi hlačami pomagali bežeči vojski mimo nemških straž. Drugi, sem bral v njihovih dokumentarnih knjigah, so jih pobijali kot golazen – na primer v Grčiji. Mi smo jim samo kazali pot nazaj. Jim govorili *Torna al tuo paesello, che è tanto bello*, vrni se vendar v svojo tako lepo deželico. Kajpak – ravnali smo tudi po starodavni pameti, da moraš premaganemu sovražniku zgraditi čimveč zlatih mostov, saj bo tako čimprej pobegnul, od koder je prišel.

Mar torej še vemo, kaj je krog 1927. leta pomenilo nositi 30 kilogramske nahrbtnike s slovenskimi katekizmi po zasneženih gamsjih stezah mimo zased? Mar še vemo, kaj je pomenilo dobiti 20 let dantejevske ječe, kot Zorko Jelinčič, kot Dorče Sarđoč? Mar še vemo, kaj je pomenilo klatiti se kot preganjan cigan po vsej Jugoslaviji, končati pod psevdonomom Antun Mladen nekje v Makedoniji, kot Albert Rejec – kdo so bili ti ljudje? Primorci, bodimo ponosni, ker smo jih imeli!

Slovenski človek še nikdar ni živel tako brezskrbno: Ne pozna več ne lakote ne jetike. Ne turobnih emigrantskih ladij, na primer Cosulicheve *Saturnie*. Ne potikanja s culo daleč po evropskih rudnikih ali skoz argentinske pušče. Ne naših dovilj in služkinj v Egiptu. Ni več žalosti fantov, ki odhajajo branit sovražnika v Afriko, v Kalabrijo – poskrbimo, da tegà nikoli več ne bo. Danes, ko nekateri sramotno neumno pometajo z materino besedo, pometajo s seboj. Kdorkoli nam je hotel smrt, nam je najprej ubijal jezik. Tudi za nas velja stara modrost: Kdor ni pripravljen ljubosumno varovati in braniti svojo svobodo, ta svobode ni vreden! Zato ne bo nobene škode, če bo iz gospodarja klavrno zamrl v hlapca.

Naj naših dedov, ki so jih ne samo v 1714. letu razpenjali na koló, s sekirami razčetrverjali, razobešali obakraj goriških mestnih vrat, ne bo sram za nas! Ne prezirimo svetopisemske besede v treh besedah: *Opomin k čuječnosti*. Neki francoski pevec je zapisal: Nesreče so ko Turki – zmeraj kar se da na lepem spet lahko pridrejo od nekod.

Tigrovci, ti naši spoštovanja in ljubezni vredni bratje, tigrovci pa kličejo iz zgodovine, križem iz grobov, sèm k Nanosu: Samo če boste pametni, enotni, zvesti, pošteni, značajni, pogumni, kot ste že velikokrat bili, ne bo ne novih Turkov ne nikogar od nikoder več nikamor! Verjemite jim! Prosim, verjemite jim – jaz jim od srca verjamem.

Nanos, 4. septembra 1994